

Humanizmus je biocentrizmus

**Tam, kde sa oká nekladú
a nejde na bezbranné.
Kde miera Veci mierou je
a je to ako zákon**

Milan Rúfus

Jean-Paul Sartre vo svojej slávnej eseji Existencializmus je humanizmus bránil existencializmus proti výčitkám tak, že ho identifikoval s humanizmom. Dnes sme však v situácii, keď treba obhajovať humanizmus - alebo presnejšie: ľudskosť a život. Aby sa Rúfusovo "Tam" mohlo raz zameniť slovom "Tu".

Ale s čím treba humanizmus identifikovať, aby bol pre človeka prijateľný a perspektívny? Aby nemal ne-ľudskú tvár, ale, naopak, ľudskú podobu? A to nie z hľadiska dneška, ale budúcnosti. Veď ak platí, že človek je budúcnosťou človeka, tak analogicky aj ľudskosť je budúcnosťou ľudskosti. A ľudskosť budúcnosti nemôže zotrvať v šate svojej vlastnej karikatúry, ktorou je dnes antropocentrizmus existujúci neodškriepiteľne v praxi (v podobe ekologickej krízy), evidentne na papieri a v technokratických teóriách, jasne a zreteľne v mysliach ľudí a čo je najtragickejšie - hlboko zakorenený v ich srdciach. V človeku panujúci ne-ľudský humanizmus sa musí dnes - pre budúcnosť - nahradiť ľudským biocentrizmom. Identifikovanie humanizmu s biocentrizmom pre mňa neznamená degradáciu ľudskosti. Naopak, práve úcta k ľudskosti ma vedie k uvažovaniu o ľudskosti ako o úcte k životu a mimofúdkému bytiu vôbec.

Chcel by som tu teda brániť humanizmus ako biocentrizmus.

Pri tom možno napredovať i cúvaním. Ľudskosť ako biocentrizmus i kozmocentrizmus nachádzame v hĺbinách dejín myslenia, postojov a orientácie sa človeka vo svete a k svetu. Už v staroindických védach sa hovorí:

Kéž obnoví se rýchly růst všeho,
co z tebe získám, ó Země.

Ty, která vše očisťuješ, nedopusť,
abychom ublížili tvým živým, ani
tvému srdci.

A takúto pokoru a úctu, ohľaduplnosť a starostlivosť voči prírode, spolupatričnosť človeka s prírodou vidíme prebleskovať v celých dejinách ľudského myslenia. Antickí Gréci kozmocentricky povýšili filozofické poznanie pravdy o celku sveta nad banálnosť každodenného prospechu, s pokorou ctili veľkosť a božskosť prírody ako svoj večný domov. V kresťanskom stredoveku sa teocentricky človeku prikazuje, aby bol ochrancom

prírody a starostlivým hospodárom, ale súčasne možno v Biblii čítať: "Plodte sa, množte sa a naplňte Zem. Podmaňujte si ju a panujte nad rybami mora, nad vtáctvom neba a nad všetkou zverou, čo sa na Zemi hýbe". A novovek, Descartovým zdôvodnením, že človek je pán a vlastník prírody, zrodil antropocentrizmus. Človek vďaka "cogito" sa stal samostatnou substanciou, jedinou a absolútnou mierou všetkých vecí. Príroda sa zo spoločného domova ľudí, zvierat i neživých vecí stala pre človeka niečím, čo neprislúchalo sebe samému, stala sa len zdrojom surovín a mala čakať na svojho ľudského dobyvateľa.

Hoci sa proti karteziánskej poňatí človeka a sveta skonštituovalo poňatie komeniánske, biocentrické, Európa volila karteziánsku možnosť a vtláčila tak novoveku ráz panstva človeka nad prírodou. Prevážili hlasy, že "tolko môžeme, koľko vieme" (Campanella), "múdrost má slúžiť moci" (Hobbes), "vedenie je moc" (Bacon) atď., ktoré hypertrofujú moc vedenia rozvíjaného vedeckým myslením a stelesneného v technike, nadradovali človeka ako mysliaču bytosť nad nemysliaču prírodu. Rovnako hlasy, že "vec nemá účel v sebe samej, ale ho dostáva z mojej vôle" (Hegel), "z hľadiska účelu o sebe, sú všetky prírodné veci a bytosti len prostriedkami" (Kant), "príroda je len látkou či médiom, podnetom k prejaveniu našej morality" a že "je našou povinnosťou prekonať pôvodné určenie prírody a urobiť z nej výraz, zrkadlový obraz nášho Ja" (Fichte) atď., ktoré stotožňujú svet hodnôt a mravných účelov len so spoločenským svetom človeka nadradujú človeka ako mravnú bytosť nad prírodu. Tak sa vedie z gnozeologického, axiologického a etického hľadiska ostrá hranica medzi svetom prírody a svetom človeka. Len človek stelesňuje dobro, mravnosť a hodnoty sveta. A veci prírody mu k tomu len slúžia.

V chorále na úspešnosť a neobmedzenosť ľudského myslenia a človeka ako "rozum prírody" zanikli hlasy oponentov o motive snahy, ako snahy ľubovoľnej veci zotrvať vo svojom bytí, o tom, že ak človek stratí zo zreteľa svoju spolupatričnosť s celkom, nie je schopný nájsť a pochopiť svoje miesto vo svete (Spinoza), že každé súcno - nielen človek - má v štruktúre celku svoje miesto a zrkadlí v sebe zmeny jeho stavu (Leibnitz).

Naopak, v ozvene narastajúcich úspechov vedy a techniky bolo počuť výzvy, aby sa ľudia s prírodou nemaznali, že je to len úbožiacca citlivosť, ktorá lipne na jednotlivom a za veľkolepé chovanie človeka pokladali istivé donucovanie prírody slúžiť mu.

Nebolo však počuť šepot zraňovanej a trpiacej prírody, čím ďalej, tým viac neschopnej samej sebe zaceľovať neľudské rany. Človek nepočul pre vlastné šťastie alebo, naopak, preto, že nebol skutočne blažený? Nemá pravdu A. Schopenhauer, keď tvrdí, že "stav blaženosti je predpokladom, aby bol človek citlivý na maličkosti - v nešťastí ich vôbec necítíme?" Ak áno, potom ako len možno dosiahnuť prežívanie citlivé i na maličkosti?

Dnes však už ekologická katastrofa nefrzepzivo prestupuje v predsienu nášho života, nakukuje "ozónovými oknami" a hltavo vdyčuje posledné výdychy pľúc Zeme, kým my, zdá sa, sedíme v "pokoji" sledujúc televízne skreslený obraz nášho prirodzeného sveta. Ale náš čas sa naplnil. Človeče, je čas. Dokedy potrvá KAIROS, priaznivý okamžik pre ľudské konanie, "pravý čas" určený možno osudom, Bohom, či kozmickou konšteláciou?

Ale aké konanie človeka v prírode a k prírode možno dnes pokladať za ľudské? Nietzsche zdôrazňuje potrebu znova oživiť prírodný poriadok hodnôt založených na živote, vyvierajúcich zo života, Klages žiada utlmiť v sebe prebujnenú voľu k moci, vzdať sa úlohy pána a vládca prírody vyzbrojeného zbraňami vedy a techniky, naučiť sa opäť prírodu cítiť na spôsob starých Grékov a Heidegger nachádza riešenie v šetrení vecí, nechať ich byť tým, čím samy sú.

Všetky takéto názory majú spoločné to, že vina súčasného stavu sa identifikuje s neľudským konaním človeka a náprava teda v navrátení sa k ľudskosti. Preto dnes humanizmus už nemôže byť antropocentrizmom a nebyť biocentrizmom a možno polycentrismom či pancentrizmom. Nie v zmysle udržania centrizmu, ale naopak, jeho prekonania. Veď ak všetko bude centrom, pýtanie sa na stred bude nesprávne. Analogicky, ako je nesprávne položená otázka na stred rozpínajúceho sa vesmíru, kde sa všetko vzdaluje od všetkého. Požiadavka návratu človeka k ľudskosti núti ho rozmýšľať o jej predpokladoch. A. Schweitzer hovorí, že až láska človeka k zvieratám učinila z neho ľudskú bytosť. To korešponduje s Herderovou mienkou o zvieratách ako starších bratov človeka i krásnou metaforou E. Koháka o zvieratách ako "človiečikoch v kožuškoch". Ak láska človeka k zvieratám bola pri zrode jeho ľudskosti, tak potom opäť len láska, ba viac - úcta, a k životu vôbec, mu môže prinavrátiť stratenú ľudskosť. Úcta k životu je úctou k tomu, čo nikdy nestráca nádej. A v tom je život múdrejší než človek.

Človek musí rozšíriť svoje mravné konanie na celú živočíšnu a rastlinnú ríšu. Lebo kam siahla etika, tam platia kritériá dobra a zla a nielen výhodnosti a prospešnosti. Etika človeka a Zeme mení rolu Homo sapiens z dobyvateľa pozemského spoločenstva na jej člena a obyvateľa (Leopold). Základom mravnosti mala byť teda úcta k životu vôbec a nielen k človeku, a to nielen zo strachu o náš vlastný život. Ako len odegoizovať práve tento

argument? Ako dosiahnuť, aby platil a pôsobil Schweitzerom postihnutý základný fakt vedomia človeka, že "som život, ktorý chce žiť, uprostred života, ktorý chce žiť?" Láska k bližnému bude sotva všeliakom, aj keby bola taká veľká, ako ju vyslovuje vo svojom liste Korintánom apoštol Pavol. Musí ju doplniť a obohatiť láska k zvieratám a životu vôbec. Človek totiž sotva nájde svoju stratenú ľudskosť iba v človeku, lebo v jeho neľudských očiach seba ako ľudskú bytosť neuvidí úplne. Ale v očiach zvierata sa môžeme ľudsky zrkadliť, a to za podmienky, že náš bystrý intelekt bude v spojení so zmyslom pre prírodnú krásu a pre utrpenie tvorstva, že budeme schopní sympaticky spoločitiaceho prežívania prírody v rámci biotického spoločenstva. Ale nie dočasne, nie v zmysle zvierata ako "prechodného objektu" pre človeka trpiaceho duševnou chorobou neľudskosti. Že je to možné a správne, potvrdzujú skúsenosti mnohých ľudí, najmä etológov.

Azda najpravdivejšie a najpresvedčivejšie K. Lorenz. Nielenže nám odkrýva život a správanie sa zvierat, učí nás husiemu pochodovaniu a psiemu behu, presvedča nás o nevyhnutnosti pokory a úcty pred tým z prírody, čo nás presahuje, a teda o nevyhnutnosti "adaptácie sa" ako prejavu ľudskosti a nielen "adaptácie si". Navyše - infikuje nás novou, dosiaľ nezakúšanou radosťou na spôsob "máločo poteší človeka viac ako návrat stratenej husi". O prácach K. Lorenza platia jeho slová - "po celodennej práci a stálom zhone málokto siahne po burcujujúcich, naozaj dôležitých knihách... Vnímať krásu však dokáže aj napriek únave, a preto verím, že tak, ako sa trpké pilulky zaobalujú kandisom, možno aj prepracovanému človeku, od cudzenému prírode, prostredníctvom krásy vstúpiť zmysel pre dobro a pre povinnosť ochraňovať a zachovávať prírodu v pôvodnej podobe".

Veríme s K. Lorenzom, že našiel správny liek, ktorý spolu s Komenského panortosiou (všenäpravou vychádzajúcou od každého z nás) môže vyličiť narušené ľudsko-prírodné vzťahy.

Ak ľudia dokážu uznať mimoľudské bytie ako svojprávneho bližného a s vlastnou hodnotou a teda hodného úcty, ak spolu s tým prestane byť človek "mierou všetkých vecí" (Protagoras) a veci sa stanú vďaka svojmu vlastnému bytiu a vlastnému účelu mierou seba samých, ak človek ozmyslí skutočnosť vhodnými metaforami umožňujúcimi mu zaujať k nej ľudský postoj, potom je možné "ľudské prebývanie v míru se svätom" (Kohák).

K tomu, aby sa táto pre ľudstvo existenčná vizia uskutočnila, je potrebná naša radikálna vnútorná reforma. Ako hovorí Fromm, radikálna zmena ľudského srdca, od ktorej prvýkrát v histórii závisí fyzické prežitie ľudstva.

Nielenže sa tak vnútorne oslobodíme, ale otvorí sa nám aj oči pre prednosti iných ľudských bytostí. Snáď bude vhodné si pripomenúť slová P. W. Emersona, amerického filozofa 19. storočia, že "človek uväznený, človek v kryštalickej podobe, človek v rastlinnej podobe sa privráva k zosobnenému človeku". A zosobnený človek by mal nielen pozorne načúvať tomuto hlasu, ale prejavíť úctu k všetkému mimoľudskému bytiu. Po ľudsky. Oslovením.